

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/EO.2015.011>

Joanna Rezmer
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika)

Zastosowanie i rola mechanizmów skargowych jako środka kontroli nad realizacją zobowiązań przyjętych przez Kazachstan w ramach traktatowego systemu ochrony praw człowieka ONZ

Słowa kluczowe: Kazachstan; prawa człowieka; ONZ; traktatowy system ochrony praw człowieka; skargi indywidualne

Key words: Kazakhstan, human rights; United Nations; treaty-based human rights monitoring system; individual communications (complaints)

Wprowadzenie

Republika Kazachstanu, w odróżnieniu od licznej grupy pozostałych państw, które powstały w wyniku rozpadu ZSRR¹, nie jest objęta regionalnym systemem ochrony praw człowieka opartym na normach traktatowych. Uczestniczy wprawdzie w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)², ale ochrona praw człowieka w ramach tej struktury za

¹ Armenia, Azerbejdżan, Estonia, Gruzja, Mołdawia Litwa, Łotwa, Federacja Rosyjska i Ukraina uczestniczą w europejskim systemie ochrony funkcjonującym w ramach Rady Europy. Estonia, Litwa i Łotwa należą ponadto do systemu Unii Europejskiej.

² W 2010 r. Kazachstan przewodniczył nawet w pracach OBWE. Szerzej na temat tego przewodnictwa w kontekście problemów praw człowieka w Kazachstanie por.:

fundamenty ma zobowiązania polityczne (standardy zalecane)³, a nie źródła norm o charakterze *hard law*. Należy podkreślić, że Kazachstan nie jest członkiem Rady Europy ani stroną Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku⁴, w konsekwencji skargi przeciwko temu państwu nie mogą być kierowane do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Jedyny w chwili obecnej system ochrony praw człowieka, w którym Kazachstan podlega kontroli międzynarodowej realizowanej przy pomocy mechanizmów skargowych dostępnych dla jednostek, to system powszechny, działający pod egidą Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), a przede wszystkim jeden z jego dwóch filarów – tzw. traktatowy system ochrony praw człowieka ONZ⁵. W ramach wspomnianego systemu skargi są przyjmowane i rozpatrywane przez niezależne organy eksperckie (komitety traktatowe), które sprawują pieczę nad implementacją postanowień danego traktatu⁶. Komitety te nie mają charakteru organów sądowych upoważnionych do wydawania formalnie wiążących orzeczeń, ale ze względu na skład i sposób funkcjonowania, kompetencje do badania skarg oraz sposób formułowania rozstrzygnięć w sprawach indywidualnych (przypominający orzeczenia trybunałów) bywają nazywane ciałami *quasi-sądowymi*⁷.

E. Marotte, *Kazakhstan's OSCE Chairmanship: a Halfway State of Affairs*, „Security and Human Rights” 2010, no. 3, s. 181–188; Y. Zhovtis, *Human Rights: An international context and internal developments. A view from Kazakhstan – the future OSCE Chairmanship country* (2010), „Security and Human Rights” 2009, no. 1, s. 41.

³ A. Bisztyga, *Ludzki wymiar Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, B. Banaszak, A. Bisztyga, K. Complak et al., Kraków 2003, s. 189–192; T. Jasudowicz, M. Lubiszewski, *Kodyfikacja międzynarodowej ochrony praw człowieka*, [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji*, B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak et al., Toruń 2005, s. 69.

⁴ Konwencja została otwarta do podpisu 4.11.1950 r., weszła w życie 3.09.1953 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284.

⁵ Drugim filarem powszechnego systemu ochrony praw człowieka jest, jak wskazuje się w doktrynie, tzw. system polityczny, oparty na Karcie Narodów Zjednoczonych, w którym działają międzynarodowe ciała i procedury kontrolne utworzone na mocy uchwał organów ONZ. Por.: T. Buergenthal, *The Evolving International Human Rights System*, „The American Journal of International Law” 2006, vol. 100, no. 4, s. 787–789; R. Wieruszewski, *ONZ-owski system ochrony praw człowieka – bilans dokonań*, [w:] *Organizacja Narodów Zjednoczonych: bilans i perspektywy*, red. J. Symonides, Warszawa 2006, s. 294.

⁶ A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, R. Wieruszewski, *Koncepcja Światowego Trybunału Praw Człowieka*, „Państwo i Prawo” 2001, nr 5, s. 5.

⁷ Ibidem, s. 4; K. Sękowska-Kozłowska, *Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet – ustroj, kompetencje, funkcjonowanie*, Toruń 2011, s. 44; T. Zwart, *The Admissi-*

Pamiętając, że Kazachstan nie podlega regionalnemu systemowi ochrony praw człowieka, trzeba jednocześnie odnotować, iż choć z jednej strony dostrzegalne są pewne osiągnięcia i postępy tego państwa w zakresie realizacji omawianych praw⁸, z drugiej sytuacja praw człowieka w Kazachstanie jest nadal przez wielu interesariuszy, zwłaszcza przez organizacje pozarządowe, oceniana jako niezadowolająca. Wśród problemów, które budzą szczególne zaniepokojenie NGOs oraz innych komentatorów, wymienić można m.in.: naruszenia wolności myśli, sumienia i wyznania⁹, wolności wypowiedzi (w tym ingerencje w swobodę mediów i komunikacji internetowej)¹⁰ oraz wolności pokojowych zgromadzeń i innych swobód politycznych¹¹, brak poszanowania prawa do rzetelnego procesu¹², a nawet nieprzestrzeganie tak fundamentalnych standardów jak wolność od tortur (przede wszystkim w kontekście zasady *non-refoulement*)¹³.

bility of Human Rights Petitions: The Case Law of the European Commission of Human Rights and the Human Rights Committee, Dordrecht–Boston–London 1994, s. 19.

⁸ Wśród osiągnięć można wymienić np. rozwój instytucji ombudsmána, utworzenie Komisji Praw Człowieka działającej przy Prezydencie Republiki Kazachstanu oraz powołanie (w ramach ministerstwa spraw zagranicznych) Platformy Dialogu na rzecz Praw Człowieka i Obywatela, w której obok przedstawicieli organów państwowych i partii politycznych uczestniczą reprezentanci NGOs. Por. *Zapis stenograficzny z posiedzenie Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji (151.) w dniu 21 stycznia 2014 r.*, Senat RP, s. 4–6.

⁹ M. Bayram, J. Kinahan, *Kazakhstan: Religious freedom survey, September 2009*, „International Journal of Civil Society Law” 2009, vol. 7, issue 4, s. 39-50; I. N. Brady, *Religious Freedom in Kazakhstan: Facing the Kazakhstani Law on Religious Activities and Religious Associations*, „Regent Journal of Global Justice and Public Policy” 2015, vol. 1, s. 227-246; E. Marotte, op. cit., s. 178; T. J. Turner, *Freedom under Control: Registration of Religious Organizations in Kazakhstan*, „Columbia Journal of East European Law” 2008, vol. 2, s. 295-301; Y. Zhovtis, op. cit., s. 39.

¹⁰ E. Marotte, op. cit., s. 178; A. Młynarska-Sobaczewska, *Konferencja naukowa Prawa człowieka w Europie Środkowej i Wschodniej oraz Azji Środkowej na tle standardów międzynarodowych, Warszawa, 16 grudnia 2013 r.* (Sprawozdanie), „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, no. 3, s. 298; Y. Zhovtis, op. cit., s. 39.

¹¹ *Amnesty International Annual Report 2012: The State of the World's Human Rights*, London 2012, s. 200; E. Marotte, op. cit., s. 178; A. Młynarska-Sobaczewska, op. cit., s. 298; Y. Zhovtis, op. cit., s. 39. Szerzej na temat gwarancji praw i wolności politycznych, ustanowionych w Konstytucji Republiki Kazachstanu oraz mankamentów tej regulacji konstytucyjnej por. A. Bisztyga, *General characteristics of the constitutional regulation of the individual freedoms and rights in Kazakhstan*, „Часопис Київського університету права” 2015, no. 1, s. 319-320.

¹² *Amnesty International Annual Report 2012...*, s. 32; A. Młynarska-Sobaczewska, op. c. it., s. 298.

¹³ *Amnesty International Annual Report 2012...*, s. 199-200; A. Młynarska-Sobaczewska, op. cit., s. 297; Y. Zhovtis, op. cit., s. 39; *Raport roczny Amnesty International 2014/2015: Sytuacja praw człowieka na świecie*, London 2015, s. 65.

Ze względu na wskazane okoliczności warto przeprowadzić analizę skarg dotyczących Kazachstanu, które zostały do tej pory rozpatrzone przez organy traktatowe, w celu ustalenia, w jakim stopniu mechanizmy skargowe traktatowego systemu ochrony praw człowieka są w praktyce wykorzystywane wobec omawianego państwa oraz jakie przynoszą rezultaty. Pozwoli to na dokonanie oceny realnego znaczenia tych procedur jako środka kontroli nad realizacją zobowiązań międzynarodowych przyjętych przez Kazachstan w obszarze praw człowieka, a w szczególności jako narzędzia umożliwiającego ofiarom naruszeń uzyskanie ochrony. W tym miejscu wyjaśnienia wymaga, że choć większość umów międzynarodowych należących do systemu traktatowego przewiduje obecnie procedury zarówno tzw. skarg międzypaństwowych (składanych do międzynarodowego organu kontrolnego przez państwa, w których ocenie inne państwa-strony nie wywiązują się ze swoich zobowiązań przyjętych w dziedzinie praw człowieka)¹⁴, jak i skarg indywidualnych (składanych przez jednostki – co do zasady ofiary naruszeń praw człowieka)¹⁵, przedmiotem dalszych rozważań będą wyłącznie skargi indywidualne. Mechanizmy skarg międzypaństwowych w traktatowym systemie ochrony praw człowieka nie są bowiem praktycznie stosowane (państwa unikają inicjowania postępowań w obawie przed wywołaniem konfliktów lub wzajemnym oskarżeniem)¹⁶ i nigdy tego rodzaju skarga nie została jeszcze wniesiona przeciwko Kazachstanowi.

¹⁴ A. Wiśniewski, *Skarga międzypaństwowa*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, t. 4: *Prawo międzynarodowe publiczne*, red. J. Symonides, D. Pyć, Warszawa 2014, s. 452. Skargi tego rodzaju uregulowane są w: Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych (art. 41-43), Protokole fakultatywnym do Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (art. 10), Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (art. 11–13), Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (art. 21), trzecim Protokole fakultatywnym do Konwencji o prawach dziecka (art. 12), Międzynarodowej konwencji o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin (art. 76) oraz Międzynarodowej konwencji o ochronie wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem (art. 32).

¹⁵ Idem, *Skarga indywidualna*, [w:] *Wielka Encyklopedia Prawa*, t. 4, s. 451.

¹⁶ S. Leckie, *The Inter-State Complaint Procedure in the International Human Rights Law: Hopeful Prospects or Wishful Thinking*, „Human Rights Quarterly” 1988, vol. 10, no. 2.

Zobowiązania międzynarodowe przyjęte przez Kazachstan w ramach traktatowego systemu ochrony praw człowieka

Podstawę normatywną traktatowego systemu ochrony praw człowieka związanego z ONZ stanowi obecnie dziewięć multilateralnych konwencji, uzupełnianych przez taką samą liczbę protokołów dodatkowych, które w przeważającej części mają charakter proceduralny. Do instrumentów tych należą: Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (dalej: MPPOP)¹⁷, uzupełniony przez dwa protokoły fakultatywne (pierwszy z nich ma charakter proceduralny i reguluje mechanizm skargi indywidualnej¹⁸, natomiast drugi protokół dotyczy zniesienia kary śmierci)¹⁹; Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych²⁰ z Protokołem fakultatywnym wprowadzającym nowe środki kontroli nad implementacją tego paktu, w tym procedurę skargową²¹; Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (dalej: MKLDR)²²; Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karnia (dalej: KZT)²³, uzupełniona przez Protokół fakultatywny, który ustanawia system regularnych wizytacji w miejscach, gdzie przebywają osoby

¹⁷ Pakt został przyjęty 16.12.1966 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 2200 A (XXI), wszedł w życie 23.03.1976 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 1977 Nr 38, poz. 167. Kazachstan ratyfikował Pakt 24.01.2006 r.

¹⁸ Protokół został przyjęty jednocześnie z MPPOP rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 2200 A (XXI), wszedł w życie również w tym samym dniu. Tekst publikowany w: Dz.U. 1994 Nr 23, poz. 80. Kazachstan ratyfikował Protokół 30.06.2009 r.

¹⁹ Protokół został przyjęty 15.12.1989 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 44/128, wszedł w życie 11.07.1991 r. Tekst publikowany w: Dz.U. z 2014 r., poz. 891. Kazachstan nie ratyfikował Protokołu.

²⁰ Pakt został przyjęty 16.12.1966 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 2200 A (XXI), wszedł w życie 3.01.1976 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 1977 nr 38, poz. 169. Kazachstan ratyfikował Pakt 24.01.2006 r.

²¹ Protokół został przyjęty 10.12.2008 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 63/117, wszedł w życie 5.05.2013 r. Tekst w języku angielskim dostępny na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCESCR.aspx> [dostęp: 30.12.2015]. Kazachstan nie ratyfikował Protokołu.

²² Konwencja została przyjęta 21.12.1965 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 2106 (XX), weszła w życie 4.01.1969 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 1969 Nr 25, poz. 187. Kazachstan przystąpił do Konwencji 26.08.1998 r.

²³ Konwencja została przyjęta 10.12.1984 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 39/46, weszła w życie 26.06.1987 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 1989 Nr 63, poz. 378. Kazachstan przystąpił do Konwencji 26.08.1998 r.

pozbawione wolności²⁴; Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (dalej: KLDK)²⁵ z Protokołem fakultatywnym wprowadzającym mechanizm skargi indywidualnej²⁶; Konwencja o prawach dziecka²⁷, uzupełniona przez trzy protokoły fakultatywne (Protokół fakultatywny w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne²⁸, Protokół fakultatywny w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii²⁹ oraz Protokół fakultatywny w sprawie procedury skargowej³⁰); Międzynarodowa konwencja o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin³¹; Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z protokołem fakultatywnym wprowadzającym procedurę

²⁴ Protokół został przyjęty 18.12.2002 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 57/199, wszedł w życie 22.06.2006 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 2007 Nr 30, poz. 192. Kazachstan ratyfikował Protokół 22.10.2008 r.

²⁵ Konwencja została przyjęta 18.12.1979 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 34/180, weszła w życie 3.09.1981 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 1982 Nr 10, poz. 71. Kazachstan przystąpił do Konwencji 26.08.1998 r.

²⁶ Protokół został przyjęty 6.10.1999 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 54/4, wszedł w życie 22.12.2000 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 2004 Nr 248, poz. 2484. Kazachstan ratyfikował Protokół 24.08.2001 r.

²⁷ Konwencja została przyjęta 20.11.1989 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 44/25, weszła w życie 2.09.1990 r. Tekst publikowany w: Dz.U.1991 Nr 120, poz. 526. Kazachstan ratyfikował Konwencję 12.08.1994 r.

²⁸ Protokół został przyjęty 25.05.2000 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 54/263, wszedł w życie 12.02. 2002 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 2007 Nr 91, poz. 608. Kazachstan ratyfikował Protokół 10.04.2003 r.

²⁹ Protokół został przyjęty 25.05.2000 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 54/263, wszedł w życie 18.01.2002 r. Tekst publikowany w: Dz.U. 2007 Nr 76, poz. 494. Kazachstan ratyfikował Protokół 24.08.2001 r.

³⁰ Protokół został przyjęty 19.12.2011 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 66/138, wszedł w życie 14.04.2014 r. Tekst w języku angielskim dostępny na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPICCRC.aspx> [dostęp: 30.12.2015]. Kazachstan nie ratyfikował Protokołu.

³¹ Konwencja została przyjęta 18.12.1990 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 45/158, weszła w życie 1.07.2003 r. Tekst w języku angielskim dostępny na: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm> [dostęp: 30.12.2015]. Kazachstan nie ratyfikował Konwencji.

skargową³² oraz Międzynarodowa konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem³³.

Kazachstan jest stroną zdecydowanej większości tych wymienionych instrumentów, które tworzą standardy materialne – nie wiąże go jedynie Drugi protokół fakultatywny do MPPOP dotyczący zniesienia kary śmierci oraz Międzynarodowa konwencja o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin. Sytuacja przedstawia się inaczej, gdy chodzi o zobowiązania proceduralne Kazachstanu, w szczególności jego zgodę na stosowanie mechanizmów skargowych dla kontroli implementacji poszczególnych konwencji stanowiących rdzeń systemu traktatowego. Trzeba pamiętać, że procedury skargowe w tym systemie mają charakter fakultatywny³⁴ – nawet jeżeli mechanizm skargowy został uregulowany nie w protokole dodatkowym do danego traktatu, lecz bezpośrednio w samym traktacie, do jego zastosowania wobec określonego państwa-strony konieczne jest złożenie przez to państwo odrębnej deklaracji. Państwo-strona traktatu wyposażonego w mechanizm skargowy może zatem, ale nie musi, uznać kompetencję międzynarodowego organu kontrolnego do przyjmowania i rozpatrywania skarg. Akceptacja mechanizmu następuje bądź poprzez ratyfikację odpowiedniego protokołu fakultatywnego³⁵, bądź przez złożenie wymaganej zgodnie z traktatem deklaracji³⁶.

Do chwili obecnej (stan na koniec 2015 roku) Kazachstan zaakceptował jedynie cztery procedury skargowe, dotyczące: KLDK i MPPOP (protokoły dodatkowe do tych traktatów, regulujące skargi indywidualne, ratyfikował, odpowiednio, 24 sierpnia 2001 roku i 30 czerwca 2009 roku), a także KZT i MKLDR (deklaracje wymagane zgodnie z art. 22 KZT i art.14 MKLDR zostały złożone przez Kazachstan, odpowiednio, 21 lutego 2008 roku i 29 maja 2008 roku).

³² Oba instrumenty zostały przyjęte 13.12.2006 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 61/106 i weszły w życie 3.05.2008 r. Tekst Konwencji publikowany w: Dz.U. z 2012 r., poz. 1169; tekst protokołu w języku angielskim dostępny na: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/OptionalProtocolRightsPersonsWithDisabilities.aspx> [dostęp: 30.12.2015]. Kazachstan ratyfikował Konwencję 21.04.2015 r., lecz nie ratyfikował Protokołu.

³³ Konwencja została przyjęta 20.12.2006 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 61/177, weszła w życie 23.12.2010. Kazachstan przystąpił do Konwencji 27.02.2009 r. Tekst w języku angielskim dostępny na: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/ConventionCED.aspx> [dostęp: 30.12.2015].

³⁴ Wyjątek stanowi mechanizm skargi międzypaństwowej przewidziany w MKLDR.

³⁵ Tak jest m.in. w przypadku MPPOP i KLDK.

³⁶ Taki wymóg przewiduje m.in. art. 14 MKLDR i art. 22 KZK.

Liczba i przedmiot skarg dotyczących Kazachstanu rozpatrzonych przez organy traktatowe

Liczba skarg indywidualnych złożonych przeciwko Kazachstanowi, które zostały do tej pory zbadane przez komitety eksperckie działające w traktatowym systemie ochrony praw człowieka, jest stosunkowo nieznaczna³⁷. Organ traktatowy czuwający nad implementacją KZT – Komitet Przeciwko Torturom – rozpatrzył na razie osiem takich skarg³⁸, przy czym w siedmiu sprawach stwierdził naruszenie konwencji, a w jednej orzekł, że do naruszenia nie doszło³⁹. Organ kontrolny MPPOP – Komitet Praw Człowieka – również zbadał osiem skarg przeciwko Kazachstanowi⁴⁰, aczkolwiek w dwóch sprawach wydał decyzję o niedopuszczalności skargi⁴¹. W pozostałych przypadkach uznał, że doszło do naruszenia Paktu. Tylko jedna skarga dotycząca Kazachstanu została rozpatrzona przez organ traktatowy czuwający na implementacją KLDK – Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet⁴². Żadną tego typu sprawą nie miał jeszcze okazji

³⁷ Informacje o skargach indywidualnych zbadanych przez poszczególne komitety traktatowe, w tym treść decyzji (opinii) wydawanych przez te organy, dostępne są na: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en [dostęp: 30.12.2015].

³⁸ Abdussamatov i 28 innych skarżących p. Kazachstanowi, skarga nr 444/2010, CAT/C/48/D/444/2010; Bairamov p. Kazachstanowi, skarga nr 497/2012, CAT/C/52/D/497/2012; Evloev p. Kazachstanowi, skarga nr 441/2010, CAT/C/51/D/441/2010; Gerasimov p. Kazachstanowi, skarga nr 433/2010, CAT/C/48/D/433/2010; N.Z. p. Kazachstanowi, skarga nr 495/2012, CAT/C/53/D/495/2012.; Nasirov p. Kazachstanowi, skarga nr 475/2011, CAT/C/52/D/475/2011; Tursunov p. Kazachstanowi, skarga nr 538/2013, CAT/C/54/D/538/2013; X. p. Kazachstanowi, skarga nr 554/2013, CAT/C/55/D/554/2013.

³⁹ N.Z. p. Kazachstanowi.

⁴⁰ E.Z. p. Kazachstanowi, skarga nr 2021/2010, CCPR/C/113/D/2021/2010; Ilyasov p. Kazachstanowi, skarga nr 2009/2010, CCPR/C/111/D/2009/2010; Israil p. Kazachstanowi, skarga nr 2024/2011, CCPR/C/103/D/2024/2011; Kusherbaev p. Kazachstanowi, skarga nr 2027/2011, CCPR/C/107/D/2027/2011; Leven p. Kazachstanowi, skarga nr 2131/2012, CCPR/C/112/D/2131/2012; Mukhtar p. Kazachstanowi, skarga nr 2304/2013, CCPR/C/115/D/2304/2013; Toregozhina p. Kazachstanowi, skarga nr 2137/2012, CCPR/C/112/D/2137/2012; Valetov p. Kazachstanowi, skarga nr 2104/2011, CCPR/C/110/D/2104/2011. Warto wspomnieć, że dodatkowo w jednej ze skarg wniesionych do Komitetu Praw Człowieka przeciwko Uzbekistanowi (Yakupova p. Uzbekistanowi, skarga nr 1205/2003, CCPR/C/92/D/1205/2003) autor sformułował również zarzuty dotyczące stosowania tortur na terytorium Kazachstanu.

⁴¹ E.Z. p. Kazachstanowi, Kusherbaev.

⁴² Belousova p. Kazachstanowi, skarga nr 45/2012, CEDAW/C/61/D/45/2012.

zajmować się Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej, działający na podstawie MKLDR.

Niestety, podanie dokładnej liczby wszystkich skarg wniesionych przeciwko Kazachstanowi do organów traktatowych nie jest możliwe, ze względu na brak pełnych, aktualnych danych, publikowanych przez ONZ. Najświeższe dostępne dane statystyczne (przedstawiające stan na 15 sierpnia 2015 roku) są ograniczone tylko do skarg składanych na podstawie KZT. Wynika z nich, że oprócz ośmiu spraw, w których Komitet Przeciwko Torturom wydał już decyzję, cztery sprawy oczekują na rozstrzygnięcie⁴³. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można zatem uznać, że łączna liczba wszystkich skarg skierowanych dotychczas przeciwko Kazachstanowi do organów traktatowych jest nieco wyższa niż siedemnaście wskazanych wcześniej, już rozpatrzonych skarg, ponieważ niektóre postępowania nie zostały jeszcze zakończone. Nawet jednak przy przyjęciu takiego założenia w dalszym ciągu uzasadniony wydaje się wniosek, że traktatowe mechanizmy skargowe są w stosunku do Kazachstanu wykorzystywane w znikomym stopniu. Niewielka liczba skarg budzi zastanowienie, gdy weźmie się pod uwagę, że państwo to jest jedną z najludniejszych byłych republik ZSRR⁴⁴, a znajdujące się pod jego jurysdykcją osoby w przypadkach pogwałcenia przysługujących im praw nie mają dostępu do regionalnych mechanizmów skargowych. Małe zainteresowanie procedurami traktatowego systemu ochrony można zatem wytłumaczyć przede wszystkim brakiem wiedzy o ich funkcjonowaniu – ofiary naruszeń nie mają świadomości, że takie mechanizmy istnieją, a korzystanie z nich nie wymaga spełniania uciążliwych formalności ani ponoszenia znaczących wydatków.

Zdecydowana większość badanych przez organy traktatowe spraw obejmowała zarzuty niewykonania przez Kazachstan zobowiązań w sferze zapewnienia wolności od tortur (oraz innego niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania). Skargi tego rodzaju kierowano zarówno do Komitetu Przeciwko Torturom⁴⁵, jak i do Komitetu Praw Człowieka⁴⁶

⁴³ Por. informacje dostępne na: <http://www.ohchr.org/en/hrbodies/cat/pages/catindex.aspx> [dostęp: 30.12.2015].

⁴⁴ Według danych Agencji Statystycznej Republiki Kazachstanu liczba ludności tego państwa na dzień 1.10.2013 r. wynosiła 17 098 546 osób. Por. *Country Background Report for Kazakhstan, OECD Review of Policies to Improve the Effectiveness of Resource Use in Schools (School Resources Review)*, Astana 2014, s. 21.

⁴⁵ Por. sprawy X. p. Kazachstanowi (dotycząca ekstradycji do Federacji Rosyjskiej) oraz Tursunov, Nasirov, Abdussamatov (dotyczące ekstradycji do Uzbekistanu).

⁴⁶ Por. sprawy: Israil (dotycząca ekstradycji do Chin), Valetov (dotycząca ekstradycji do Kirgistanu).

(w tym przypadku skarżący powoływali się na art. 7 MPPOP)⁴⁷. Najczęściej przedmiotem zarzutów było naruszenie wolności od tortur w aspekcie zakazu wydalenia lub wydania cudzoziemca z terytorium państwa, gdy istnieje rzeczywiste ryzyko, że w kraju, do którego trafi, zostanie poddany torturom lub nieludzkiemu bądź poniżającemu traktowaniu albo karaniu⁴⁸. W wyniku rozpatrzenia wspomnianych spraw organy traktatowe wielokrotnie stwierdzały, że Kazachstan nie respektuje zasady *non-refoulement*. Kilka skarg, w których stwierdzono naruszenie, dotyczyło również przypadków stosowania tortur przez funkcjonariuszy państwowych wobec osób zatrzymanych celem wymuszenia zeznania lub przyznania się do winy⁴⁹. Komitet Przeciwko Torturom wskazywał tu w szczególności, że Kazachstan nie wywiązuje się z obowiązków proceduralnych – do przeprowadzenia szybkiego i bezstronnego dochodzenia, gdy istnieją uzasadnione podstawy do przypuszczenia, iż na terytorium podlegającym jego jurysdykcji były stosowane tortury (art. 12–13 KZT)⁵⁰, a także nie wykonuje obowiązku zapewnienia, by oświadczenia złożone w wyniku tortur nie były wykorzystywane jako dowód w postępowaniu (art. 15 KZT)⁵¹.

Przedmiotem skarg składanych do Komitetu Praw Człowieka były również sporadycznie zarzuty naruszenia prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawa do rzetelnego procesu (głównie w kontekście procesu karnego)⁵², a także naruszenia wolności wypowiedzi⁵³, wolności pokojowych zgromadzeń⁵⁴, wolności wyznania⁵⁵ oraz prawa do poszanowania życia rodzinnego i małżeństwa⁵⁶.

W przypadku jedynej do tej pory skargi przeciwko Kazachstanowi rozpatrzonej przez Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet zarzuty podnoszone przez skarżącą dotyczyły problemu molestowania seksualnego

⁴⁷ Zgodnie z art. 7 MPPOP nikt nie może być poddawany torturom lub okrutnemu albo poniżającemu traktowaniu lub karaniu.

⁴⁸ Zakaz ten wyrażony jest wprost w art. 3 KZT, natomiast Komitet Praw Człowieka wywiódł go z treści art. 7 MPPOP. Por. *Human Rights Committee General Comment No. 20: Prohibition of torture or cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (article 7)*, 1992 r., par. 9.

⁴⁹ Por. sprawy: Bairamov, Evloev, Gerasimov.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Bairamov, Evloev.

⁵² Por. sprawy: Mukhtar, Toregozhina oraz E.Z p. Kazachstanowi. (ostatnia skarga została uznana za niedopuszczalną).

⁵³ Toregozhina oraz Kusherbaev (ostatnia skarga została uznana za niedopuszczalną).

⁵⁴ Toregozhina.

⁵⁵ Leven.

⁵⁶ Ilyasov.

kobiet w miejscu pracy⁵⁷. Organ traktatowy po zbadaniu tej sprawy uznał, że Kazachstan dopuścił się m.in. naruszenia postanowień KLDK zobowiązujących państwa-strony do podjęcia wszelkich stosownych kroków w celu likwidacji dyskryminacji kobiet w dziedzinie zatrudnienia, a także do podjęcia działań zmierzających do zmiany społecznych i kulturowych wzorców zachowania mężczyzn i kobiet celem likwidacji przesądów i zwyczajów lub innych praktyk opierających się na przekonaniu o niższości lub wyższości jednej z płci albo na stereotypach roli mężczyzn i kobiet.

Zalecenia organów traktatowych i ich realizacja przez Kazachstan

Komitet traktatowy, rozpatrując skargę co do istoty, nie ograniczają się do samego stwierdzenia, czy wystąpiło naruszenie postanowień danej umowy, lecz w przypadku stwierdzenia naruszenia formułują zalecenia dla zainteresowanego państwa. Rekomendacje takie mogą mieć charakter generalny (dotyczyć działań państwa w aspektach wykraczających poza badaną sprawę jednostkową) lub indywidualny (odnosić się sytuacji konkretnej ofiary naruszenia, które było przedmiotem skargi)⁵⁸.

W sprawach dotyczących Kazachstanu organy traktatowe często zalecały państwu zapobieganie podobnym naruszeniom w przyszłości⁵⁹, a Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet i Komitet Praw Człowieka obligowały również kazachskie władze do opublikowania stanowiska (decyzji, opinii) organu badającego skargę, przetłumaczenia tego stanowiska na języki urzędowe oraz jego szerokiego rozpowszechniania⁶⁰. Dwa ostatnie komitety wydawały ponadto zalecenia dotyczące pożądanых zmian ustawodawstwa krajowego – w sprawie Toregozhina Komitet Praw Człowieka zwrócił się do Kazachstanu o dokonanie rewizji przepisów krajowych normujących materię organizowania i uczestniczenia w zgromadzeniach⁶¹, natomiast w sprawie Belousova Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet zarekomendował państwu, aby niezwłocznie przyjęło kompleksową

⁵⁷ Belousova.

⁵⁸ K. Sękowska-Kozłowska, op. cit., s. 269–270.

⁵⁹ Israil, par. 11; Valetov, par. 16; Ilyasov, par. 9; Mukhtar, par. 9; Leven, par. 11; Toregozhina, par. 9; Bairamov, par. 10; Evloev, par. 11; Gerasimov, par. 14.

⁶⁰ Belousova, par. 12; Israil, par. 12; Valetov, par. 17; Ilyasov, par. 10; Leven, par. 12; Toregozhina, par. 10.

⁶¹ Toregozhina, par. 9.

regulację ustawową zmierzającą do przeciwdziałania molestowaniu seksualnemu w miejscu pracy⁶².

Jeżeli chodzi o rekomendacje indywidualne, Kazachstanowi zalecano m.in.: udzielenie ofierze naruszenia skutecznego środka ochrony prawnej, w tym adekwatnego odszkodowania⁶³, uchylenie wyroku i zwolnienie skarżącego z więzienia⁶⁴ lub wznowienie postępowania⁶⁵, przeprowadzenie odpowiedniego, bezstronnego i niezależnego dochodzenia w przypadkach, gdy wobec skarżącego stosowane były tortury⁶⁶, a w sprawach dotyczących ekstradycji – zastosowanie skutecznych środków celem monitorowania sytuacji ofiar naruszeń (we współpracy z krajem, do którego ekstradycja nastąpiła)⁶⁷, a nawet umożliwienia im powrotu do Kazachstanu⁶⁸.

Realizacja zaleceń wydanych w toku postępowań traktatowych jest monitorowana przez komitety traktatowe (w ramach tzw. *follow-up*), które powołują w tym celu specjalnych sprawozdawców. Organy traktatowe obligują ponadto zainteresowane państwa do przekazania w wyznaczonym terminie informacji o środkach podjętych w celu implementacji swoich opinii (decyzji)⁶⁹.

Raporty sporządzane przez specjalnych sprawozdawców stanowią cenne źródło wiedzy na temat wykonywania przez Kazachstan zaleceń organów traktatowych, należy jednak zastrzec, że nie obejmują danych dotyczących wszystkich już rozpatrzonych spraw – w niektórych przypadkach Kazachstan nie powiadomił jeszcze o działaniach podjętych w związku z otrzymanym stanowiskiem komitetu.

Analiza dostępnych informacji o stanie implementacji zaleceń nie napawa niestety optymizmem. W sprawach Israil i Valetov rekomendacje Komitetu Praw Człowieka odnoszące się do udzielenia ofierze naruszenia słusznego odszkodowania nie zostały zrealizowane, natomiast zalecenia dotyczące monitorowania przez Kazachstan sytuacji skarżącego po dokonanej ekstradycji wykonano tylko częściowo. Ponadto kazachskie władze

⁶² Belousova, par. 11 (b) (i).

⁶³ Belousova, par. 11 (a); Israil, par. 11; Valetov, par. 16; Ilyasov, par. 9; Mukhtar, par. 9; Bairamov, par. 10; Evloev, par. 11; Gerasimov, par. 14; Abdussamatov, par. 15.

⁶⁴ Mukhtar, par. 9.

⁶⁵ Leven, par. 11; Toregozhina, par. 9.

⁶⁶ Bairamov, par. 10; Evloev, par. 11, Gerasimov, par. 14.

⁶⁷ Israil, par. 11; Valetov, par. 16; Tursunov, par. 11.

⁶⁸ Abdussamatov, par. 15.

⁶⁹ W przypadku opinii Komitetu Praw Człowieka termin wynosi z reguły 180 dni, w przypadku decyzji Komitetu Przeciwko Torturom – 90 dni, a Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet – 6 miesięcy.

nie powiadomiły organu traktatowego o działaniach podjętych w celu zapobiegania podobnym naruszeniom w przyszłości oraz w celu publikacji stanowiska Komitetu⁷⁰. Podobnie w sprawie Gerasimov skarżący – ofiara tortur – nie otrzymał rekomendowanego odszkodowania ze względu na brak w krajowym porządku prawnym mechanizmu, który umożliwiłby jego uzyskanie⁷¹ (aczkolwiek w 2015 roku Kazachstan powiadomił Komitet Przeciwko Torturom, że rozpoczął prace legislacyjne zmierzające do ustanowienia odpowiedniego mechanizmu)⁷². W sprawie *Bairamov* zalecenie Komitetu Przeciwko Torturom dotyczące przeprowadzenia przez państwo odpowiedniego, niezależnego śledztwa można uznać za częściowo wykonane⁷³.

Podsumowanie

Przedstawiciele doktryny zajmujący się problematyką procedur skargowych w międzynarodowych systemach ochrony praw człowieka identyfikują kilka zasadniczych funkcji, które pełnią lub powinny pełnić omawiane mechanizmy, m.in.: funkcję informacyjną, która polega na dostarczaniu instytucjom międzynarodowym wiadomości na temat realizacji przez państwa zobowiązań z zakresu praw człowieka; funkcję prewencyjną, rozumianą jako zapobieganie przyszłym naruszeniom poprzez wpływanie na politykę i praktykę państw oraz na kształt ich prawa wewnętrznego; *last but not least* – funkcję ochronną, czyli udzielanie ochrony prawnej ofiarom naruszeń⁷⁴. Warto zastanowić się, na ile funkcje te realizowane są obecnie przez procedury traktatowego systemu ochrony praw człowieka OZN, akceptowane przez Kazachstan.

⁷⁰ *Follow-up progress report on individual communications received and processed between June 2014 and January 2015*, CCPR/C/113/3, s. 11–12.

⁷¹ *Periodic report on follow-up to decisions on complaints submitted under article 22 of the Convention against Torture (28 April 2014–3 November 2014)*, CAT/C/53/2, s. 7.

⁷² *Follow-up report on decisions relating to communications submitted under article 22 of the Convention*, CAT/C/54/3, s. 3.

⁷³ *Ibidem*, s. 4-5.

⁷⁴ Por. np. A. Byrnes, *An Effective Complaints Procedure in the Context of International Human Rights Law*, [w:] *The UN Human Rights Treaty System in the 21st Century*, ed. A. F. Bayefsky, The Hague 2000, s. 142; R. Müllerson, *The Efficiency of the Individual Complaint Procedures: The Experience of CCPR, CERD, CAT and ECHR*, [w:] *Monitoring Human Rights in Europe: Comparing International Procedures and Mechanisms*, ed. A. Bloed, L. Leicht et al., Dordrecht–Boston–London 1993, s. 27; M. Tardu, *Human Rights: The International Petition System*, vol. 1, New York 1979, s. XVIII–XX.

Jeżeli chodzi o funkcję informacyjną uzasadnione wydaje się twierdzenie, że jest ona realizowana w znikomym stopniu. Ze względu na niewielką liczbę skarg wpływających do komitetów traktatowych organy te uzyskują za pośrednictwem omawianych mechanizmów jedynie fragmentaryczne informacje na temat stanu implementacji traktatów praw człowieka przez Kazachstan. Innymi słowy, procedury skargowe sygnalizują pewne problemy (choćby takie jak naruszenia wolności od tortur), ale nie dają pełnego, rzeczywistego obrazu sytuacji praw człowieka w Kazachstanie. Świadczy o tym np. fakt, że dotychczas tylko jedna skarga przeciwko Kazachstanowi rozpatrywana przez Komitet Praw Człowieka dotyczyła wolności myśli, sumienia i wyznania, choć w ocenie wielu komentatorów swoboda ta nie jest przez kazachskie władze respektowana.

Realizację funkcji prewencyjnej również trudno ocenić jako zadowalającą. Wprawdzie komitety traktatowe, które w toku postępowania skargowego stwierdzają naruszenie standardów praw człowieka, niemal za każdym razem wyraźnie wzywają Kazachstan do zapobiegania podobnym naruszeniom w przyszłości, a ponadto często zalecają opublikowanie swojego rozstrzygnięcia i jego rozpowszechnienie w zainteresowanym kraju (włącznie z opracowaniem tłumaczenia na wszystkie języki urzędowe), jednak działanie prewencyjne ich orzecznictwa z uwagi na niewielką liczbę badanych spraw jest ograniczone. Co więcej, rekomendacje i decyzje poszczególnych organów nie zawsze są przez zainteresowane państwo realizowane. Duże zaniepokojenie budzi zwłaszcza fakt, że Kazachstan nie respektuje decyzji Komitetu Przeciwko Torturom i Komitetu Praw Człowieka o zastosowaniu środków tymczasowych, wydawanych w sprawach dotyczących ekstradycji lub wydalenia osoby do kraju, w którym mogą jej grozić tortury lub inne zakazane traktowanie albo karanie – w wielu przypadkach ekstradycja została przeprowadzona, mimo że organy międzynarodowe nakazywały jej wstrzymanie do czasu zakończenia postępowania⁷⁵.

Znaczenie procedur skargowych traktatowego systemu ochrony praw człowieka jako środka ochrony prawnej dla ofiar naruszeń tych praw może być w przypadku Kazachstanu szczególnie duże, ponieważ kraj ten nie uczestniczy w regionalnych systemach ochrony i nie zaakceptował regionalnych mechanizmów skargowych. Na razie jednak również w zakresie funkcji ochronnej zauważalne są istotne mankamenty omawianych procedur. Z jednej strony po merytorycznym rozpatrzeniu sprawy dotyczącej Kazachstanu komitety traktatowe z reguły wskazują państwu konkretne środki, jakie powinno podjąć w celu usunięcia skutków naruszenia, z dru-

⁷⁵ Israil, Valetov, Tursunov, Abdussamatov oraz X. p. Kazachstanowi.

giej zaś sytuacja ofiary nie zawsze ulega poprawie, ponieważ w praktyce otrzymane zalecenia nie są przez Kazachstan w pełni realizowane. Słabością procedur skargowych jest ponadto długi czas oczekiwania na rozstrzygnięcie⁷⁶, a także brak wiedzy wśród zainteresowanych osób (ofiar naruszeń) o dostępności mechanizmów, na co wskazuje znikoma liczba składanych skarg.

Konkludując, należy stwierdzić, że potencjał procedur skargowych w traktatowym systemie ochrony praw człowieka nie jest w odniesieniu do Kazachstanu w pełni wykorzystywany. Sytuację tę mogą poprawić działania innych państw, organów międzynarodowych oraz instytucji społeczeństwa obywatelskiego polegające na monitorowaniu wykonywania przez Kazachstan zaleceń komitetów traktatowych i zachęcaniu do ich pełnej implementacji (np. za pomocą narzędzi dyplomatycznych, w ramach procedur sprawozdań lub w toku powszechnego okresowego przeglądu na forum Rady Praw Człowieka), a przede wszystkim działalność edukacyjna zmierzająca do budowania w społeczeństwie Kazachstanu świadomości istnienia omawianych procedur. Pożądaną inicjatywą byłoby w szczególności podjęcie przez polskie instytucje wysiłków na rzecz wzmocnienia tej świadomości wśród zamieszkujących terytorium Kazachstanu osób pochodzenia polskiego, ponieważ mechanizmy skargowe (zwłaszcza funkcjonujące na podstawie MKLDR oraz Protokołu fakultatywnego do MPPOP) mogą stanowić narzędzie obrony w przypadku ewentualnych naruszeń praw przysługujących mniejszościom.

Streszczenie

Zastosowanie i rola mechanizmów skargowych jako środka kontroli nad realizacją zobowiązań przyjętych przez Kazachstan w ramach traktatowego systemu ochrony praw człowieka ONZ

Kazachstan nie uczestniczy obecnie w żadnym regionalnym systemie ochrony praw człowieka opartym na zobowiązaniach prawnych, jest natomiast objęty tzw. traktatowym systemem praw człowieka utworzonym pod auspicjami ONZ i zaakceptował cztery mechanizmy skarg indywidualnych funkcjonujące w ra-

⁷⁶ Przykładowo w sprawach Ilyasov, Toregozhina oraz E.Z. p. Kazachstanowi stanowisko organu traktatowego zostało wydane dopiero po około czterech latach od wniesienia skargi; a w sprawach Belousova, Valetov, Mukhtar, Leven, Tursunov, Nasirov, Bairamov, Evloev, Gerasimov oraz X. p. Kazachstanowi – w okresie od dwóch do trzech lat od momentu, gdy skarga została złożona.

mach wspomnianego systemu. W artykule dokonano przeglądu skarg przeciwko Kazachstanowi, które zostały dotychczas rozpatrzone na podstawie procedur traktatowych, celem oszacowania praktycznego znaczenia tych mechanizmów. Analiza liczby i przedmiotu skarg oraz treści i stanu implementacji zaleceń wydawanych w rezultacie postępowania skargowego doprowadziła do wniosku, że potencjał procedur skargowych, które mogą być stosowane w odniesieniu do Kazachstanu, nie jest w pełni wykorzystywany. Główne słabości osłabiające skuteczność omawianych mechanizmów to: znikoma wiedza o ich istnieniu (o czym świadczy mała liczba skarg), długi czas postępowań, a także niepełna realizacja przez Kazachstan zaleceń formułowanych w stanowiskach organów traktatowych rozpatrujących skargi.

Summary

The application and role of individual communications procedures in the process of monitoring the implementation of Kazakhstan's obligations under the UN human rights treaty-based system

Kazakhstan does not participate in any regional human-rights monitoring system based on legal obligations, however its performance in the field of human rights is subject to international scrutiny within the frames of the treaty-based monitoring system of the UN. This control can be exercised by means of four individual communications (complaints) procedures accepted by the State-party in question. The article provides a comprehensive review of the complaints against Kazakhstan, which have already been examined by the international monitoring bodies operating in the UN treaty-based system. The analysis concerning the number and subject matter of such communications, as well as the recommendations received by Kazakhstan and their implementation, leads to the conclusion that the impact of the respective procedures is in practice limited. This situation can be explained primarily by the low awareness of their existence among potential victims of human rights violations in Kazakhstan.

Bibliografia

Źródła prawa

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, 1979 r.

Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, 1984 r.

Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, 1965 r.

Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych, 1966 r.

Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, 1999 r.

Protokół fakultatywny (pierwszy) do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych, 1966 r.

Orzecznictwo organów traktatowych

Abdussamatov i 28 innych skarżących p. Kazachstanowi, skarga nr 444/2010, CAT/C/48/D/444/2010.

Bairamov p. Kazachstanowi, skarga nr 497/2012, CAT/C/52/D/497/2012.

Belousova p. Kazachstanowi, skarga nr 45/2012, CEDAW/C/61/D/45/2012.

E.Z. p. Kazachstanowi, skarga nr 2021/2010, CCPR/C/113/D/2021/2010.

Evloev p. Kazachstanowi, skarga nr 441/2010, CAT/C/51/D/441/2010.

Gerasimov p. Kazachstanowi, skarga nr 433/2010, CAT/C/48/D/433/2010.

Ilyasov p. Kazachstanowi, skarga nr 2009/2010, CCPR/C/111/D/2009/2010.

Israil p. Kazachstanowi, skarga nr 2024/2011, CCPR/C/103/D/2024/2011.

Kusherbaev p. Kazachstanowi, skarga nr 2027/2011, CCPR/C/107/D/2027/2011.

Leven p. Kazachstanowi, skarga nr 2131/2012, CCPR/C/112/D/2131/2012.

Mukhtar p. Kazachstanowi, skarga nr 2304/2013, CCPR/C/115/D/2304/2013.

N.Z. p. Kazachstanowi, skarga nr 495/2012, CAT/C/53/D/495/2012.

Nasirov p. Kazachstanowi, skarga nr 475/2011, CAT/C/52/D/475/2011.

Toregozhina p. Kazachstanowi, skarga nr 2137/2012, CCPR/C/112/D/2137/2012.

Tursunov p. Kazachstanowi, skarga nr 538/2013, CAT/C/54/D/538/2013.

Valetov p. Kazachstanowi, skarga nr 2104/2011, CCPR/C/110/D/2104/2011.

X. p. Kazachstanowi, skarga nr 554/2013, CAT/C/55/D/554/2013.

Yakupova p. Uzbekistanowi, skarga nr 1205/2003, CCPR/C/92/D/1205/2003.

Pozostałe dokumenty źródłowe

Country Background Report for Kazakhstan, OECD Review of Policies to Improve the Effectiveness of Resource Use in Schools (School Resources Review), Astana 2014.

Follow-up progress report on individual communications received and processed between June 2014 and January 2015, CCPR/C/113/3.

Follow-up report on decisions relating to communications submitted under article 22 of the Convention, CAT/C/54/3.

Human Rights Committee General Comment No. 20: Prohibition of torture or cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (article 7).

Periodic report on follow-up to decisions on complaints submitted under article 22 of the Convention against Torture (28 April 2014-3 November 2014), CAT/C/53/2.

Zapis stenograficzny z posiedzenia Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji (151.) w dniu 21 stycznia 2014 r., Senat RP.

Opracowania

- Amnesty International Annual Report 2012: The State of the World's Human Rights*, London 2012.
- Bayram M., Kinahan J., *Kazakhstan: Religious freedom survey, September 2009*, „International Journal of Civil Society Law” 2009, vol. 7, issue 4.
- Biszyga A., *General characteristics of the constitutional regulation of the individual freedoms and rights in Kazakhstan*, „Часопис Київського університету права” 2015, no. 1.
- Biszyga A., *Ludzki wymiar Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, B. Banaszak, A. Biszyga, K. Complak et al., Kraków 2003.
- Brady Nam I., *Religious Freedom in Kazakhstan: Facing the Kazakhstani Law on Religious Activities and Religious Associations*, „Regent Journal of Global Justice and Public Policy” 2015, vol. 1.
- Buergenthal Th., *The Evolving International Human Rights System*, „The American Journal of International Law” 2006, vol. 100, no. 4.
- Byrnes A., *An Effective Complaints Procedure in the Context of International Human Rights Law*, [w:] *The UN Human Rights Treaty System in the 21st Century*, ed. A. F. Bayefsky, The Hague 2000.
- Gliszczyńska-Grabias A., Sękowska-Kozłowska K., Wieruszewski R., *Koncepcja Światowego Trybunału Praw Człowieka*, „Państwo i Prawo” 2001, nr 5.
- Jasudowicz T., Lubiszewski M., *Kodyfikacja międzynarodowej ochrony praw człowieka*, [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji*, B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak et al., Toruń 2005.
- Leckie S., *The Inter-State Complaint Procedure in the International Human Rights Law: Hopeful Prospects or Wishful Thinking*, „Human Rights Quarterly” 1988, vol. 10, no. 2.
- Marotte E., *Kazakhstan's OSCE Chairmanship: a Halfway State of Affairs*, „Security and Human Rights” 2010, no. 3.
- Młynarska-Sobaczewska A., *Konferencja naukowa Prawa człowieka w Europie Środkowej i Wschodniej oraz Azji Środkowej na tle standardów międzynarodowych, Warszawa, 16 grudnia 2013 r. (Sprawozdanie)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, no. 3.
- Müllerson R., *The Efficiency of the Individual Complaint Procedures: The Experience of CCPR, CERD, CAT and ECHR*, [w:] *Monitoring Human Rights in Europe: Comparing International Procedures and Mechanisms*, ed. A. Bloed, L. Leicht et al., Dordrecht–Boston–London 1993.
- Raport roczny Amnesty International 2014/2015: Sytuacja praw człowieka na świecie*, London 2015.

- Sękowska-Kozłowska K., *Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet – ustrój, kompetencje, funkcjonowanie*, Toruń 2011.
- Tardu M., *Human Rights: The International Petition System*, vol. 1, New York 1979.
- Turner T. J., *Freedom under Control: Registration of Religious Organizations in Kazakhstan*, „Columbia Journal of East European Law” 2008, vol. 2.
- Wieruszewski R., *ONZ-owski system ochrony praw człowieka – bilans dokonań*, [w:] *Organizacja Narodów Zjednoczonych: bilans i perspektywy*, red. J. Symonides, Warszawa 2006, s. 294.
- Wiśniewski A., *Skarga indywidualna*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, t. 4: *Prawo międzynarodowe publiczne*, red. J. Symonides, D. Pyć, Warszawa 2014.
- Wiśniewski A., *Skarga międzypaństwowa*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, t. 4: *Prawo międzynarodowe publiczne*, red. J. Symonides, D. Pyć, Warszawa 2014.
- Zhovtis Y., *Human Rights: An international context and internal developments. A view from Kazakhstan – the future OSCE Chairmanship country (2010)*, „Security and Human Rights” 2009, no. 1.
- Zwart T., *The Admissibility of Human Rights Petitions: The Case Law of the European Commission of Human Rights and the Human Rights Committee*, Dordrecht–Boston–London 1994.